

YIRMİNCİ YÜZYILA KADAR ROMEN TARİH KİTAPLARI

Doç. Dr. Türkkaya ATAÖV

Bu yazı Yirminci Yüzyılın başına kadar Romen tarihçilerinin bu ülkenin tarihi ile ilgili olarak yaptıkları yayınları ele alacaktır. Bu konuda bilgi Romen kütüphanelerindeki araştırmalarım, tarihçilerle konuşma ve topladığım kaynaklarla elde edilmiştir. Yazının amacı Romen tarih araştırmaları konusunda bir bibliyografya vermiş olmak ve bu araştırmalardaki ana gelişmeleri kuşbakışı sunmağa çalışmaktır. Yazının başlığından da anlaşılacağı gibi, zaman açısından Romen tarihinin feodal döneminden başlayarak Yirminci Yüzyılın başına kadar gelinecek, daha sonraki yılların tarih araştırmaları bu yazının kapsamı dışında bırakılacaktır.

Sözü edilecek olan yayınlar Eski, Orta ve Yeni Çağları içine alacak, fakat Romen tarihine değinmeyenleri konu etmeyecektir. Bugün Romanya denen topraklara Eski Çağlarda «Daçya» deniyordu. «Daçya» önce Doğu Akdeniz'de merkezîleşen büyük uygarlıkların yakınında bulunuyor ve onların yayılma alanlarının içine giriyordu. Bu devlet M.S. 106'da Roma İmparatorluğuna dahil edildi. Dil, kültür ve ırk bileşimi Roma etkisiyle büyük ölçüde değişmeğe başlayan yerli halk ilk dış etkene hedef olmuş oldu. Bu halkın, Eski ve Orta Çağlarda Bizans, Bulgarlar, Güney Slavları, Macarlar, Polonyalılar, Ruslar, Kumanlar, Tatarlar ve Türklerle yakın ilişkileri olmuştur. Eflâk (Valahya); Buğdan (Moldova) ve Erdel (Transilvanya) adlı üç feodal devletin kuruluşundan sonra Osmanlı devletine karşı savaşlar ve istilâya direnmeler yer alıyor. 1821 başkaldırma hareketi 1848-1849 burjuva demokratik devriminin bir habercisi gibi. 1859-1862 yılları ulusal bir Romanya devletini kurma çabalarıyla dolu. Romanya, bağımsızlığını 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonunda kazanıyor. Daha sonraki dönemin önemli olayları 1907 büyük köylü isyanı, sosyalizm için mücadele ve Erdel'in Romanya'ya katılması... Bu dönemlerde yayınlanan tarih yapıtları da ister, istemez bu olaylarla ilgili. Saptadığım kaynaklar-

dan bir kısmı yabancı bilim adamlarınca bilinmekle birlikte, bir kısmı da çok az işitilmiş ya da hiç duyulmamıştır.

Romen tarihçileri, kuşkusuz, yalnız kendi ülkelerinin tarihleriyle ilgili yayınlar yapmakla yetinmediler, dünya tarihi hakkında da yazdılar: Dimitrie Cantemir,¹ *Osmanlı İmparatorluğunun Büyümesi ve Çürümesinin Tarihi*;² Nicolae Balcescu, *Tuna Eyaletlerinin Ekonomik Sorunu*;³ Gheorghe Şincai, *Romanyalılar ve Birçok Başka Ulusların Kroniği*;⁴ A. D. Xenepol, *Rösler'in Teorisi*;⁵ Nicolae Iorga, *İnsanlık Tarihi Hakkında Sentez Yazısı*;⁶ _____, *Kaynaklara Dayanan Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*;⁷ _____, *Bizans Hayatının Tarihi*;⁸ Vasile Pârvan, *Roma İmparatorluğunda Tüccarların Tabiiyeti*;⁹ _____, *Daçya: Karpat-Tuna Ülkelerinin İlk Uygarlıklarının Şeması*;¹⁰ Andrei Otsetea, *Doğu Sorununa Katkılar*;¹¹ _____, *Rönesans ve Reform*.¹²

Tarih felsefesi konusuna girip uluslararası yüzeyde ilgi uyardırılmış bulunan çalışmalar içinde de, herhalde, şunların sözü edilebilir: Dimitrie Cantemir, *Krallıkların Fiziksel Nedenleri*;¹³ Alexandru D. Xenepol, *Tarih Teorisi*;¹⁴ Vasile Pârvan, *Tarihsel Fikirler ve Biçimler*;¹⁵ Nicolae Iorga, *Tarih Çalışmaları ile İlgili Genellemeler*;¹⁶ _____, *İnsanlık Historiolojisi*.¹⁷

Yukarda isimlerine değinilen ve daha ilerde sözü edilecek olan tarih çalışmaları Romanya'da bugünkü tarih yöntemi ve kavram-

-
- (1) Romen dilinde «i» ve «e» harflerinden önce gelen «c» harfi «ç» biçiminde, diğer durumlarda «k» olarak okunmaktadır. Türkçe okunuşuyla, «Kantemir» ya da «Balçesku» gibi.
 - (2) **The History of the Growth and Decay of the Ottoman Empire**, 2 C., London, 1734; 1735.
 - (3) **Question economique des Principautés danubiennes**, Paris, 1850.
 - (4) **Hronica Romînilor şi a mai multor neamuri**, 3 C., Yaş, 1853; 1854.
 - (5) **Teoria lui Rösler**, Yaş, 1884.
 - (6) **Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité**, 4 C., Paris, 1926; 1928.
 - (7) **Geschichte des osmanischen Reiches nach den Quellen dargestellt**, 5 C., Gotha, 1908; 1913.
 - (8) **Histoire de la vie byzantine**, 3 C., Bucharest, 1934.
 - (9) **Die Nationalität der Kaufleute in Römischen Kaiserreiche**, Breslau, 1909.
 - (10) **Dacia-an Outline of the Early Civilizations of the Carpatho-Danubian Countries**, Cambridge, 1928.
 - (11) **Contribution à la question d'Orient**, Bucharest, 1930.
 - (12) **Renaşterea şi Reforma**, Bucharest, 1941; 2. B., 1964.
 - (13) **Cauza fizica a monarhiilor**.
 - (14) **Théorie de l'histoire**.
 - (15) **Idei şi forme istorice**.
 - (16) **Generalitatsi cu privire la studiile istorice**.
 - (17) **L'historiologie humaine**.

larından birçok farklılıklar göstermektedir. Gene de kendi tarihimizle yakınlığı olan Romen tarihini ilerde inceleyecek olan Türk bilim adamları için değerli kaynaklar ve büyük çabalar olarak bakılmalıdır. Balkanlar ve Doğu Akdeniz bölgesinde kurulup yaşamakta olan devletlerin gene bu bölgede meydana gelmiş tek, tek birimlerin geçmişlerini bunların kendi kaynaklarını da kullanarak inceleyebilmeleri, ilgili her devletin tarihini birtakım yan ışıltaklarla aydınlatacaktır. Bu yaklaşım bazı fakültelerimizdeki «bölge araştırmaları» eğilimini besleyecek niteliktedir.

Tarih kuralları toplumun objektif gelişmesini yansıtan toplum kurallarının aynı olmak zorundadır. Tarih çalışmalarının anlatımı da, bu yüzden, değişik toplumsal ve ekonomik dönemlerin düşüncesiyle bağlı olarak yapılacaktır. Bu yazıda da Romen tarih biliminin gelişmesi geçtiğimiz çağların toplumsal ve ekonomik düşüncesindeki gelişmeyle paralellik kurularak sunulmağa çalışılacaktır. Çünkü Orta Çağlarda meydana çıkan Romen tarihçiliği toplumsal hayatın bir ihtiyacı olarak belirdi. D. Cantemir, Samuil Micu-Klein, Petru Maior, G. Şincai ve Ion Budai-Deleanu gibi ilk Romen tarihçilerinin çalışmalarının geniş kütlerle konuşulan büyük dünya dillerine çevrilmelerinin nedeni de bu. Daha modern dönemlerde ortaya çıkan Romen tarihçilerinin Romen halkının ulusal bilinçleşmesiyle ilgili yapıtlar vermesi de doğaldır. Bu çalışmaların Nicolae Balcescu, A.D. Xenopol ve N. Iorga gibi tarihçilerle zirvesine erişmesi de gene doğal bir sonuçtur. Kapitalizmin gelişmesi ve ortaya Romanya'da da proletaryanın çıkışı Marxist noktalardan hareket eden (Ion Nadejde, C. D. Gherea ve Raicu Ionescu-Rion gibi) tarihçiler de çıkardı. Sonuncu olarak sözü edilenler sayıları gitgide çoğalacak olan yeni kuşak tarihçilerin öncüleriydiler.

Bugün «Romanya» dediğimiz topraklarda feodal düzen egemenken toplumsal ve ekonomik koşullarla siyasal hayat da ona göre idi. Ekonomik yapının belkemiği toprak ağalarına ait olan ve üstünde «Rumîni», «veçini», ve «iobagi» gibi isimler alan köylülerin yarı-köle durumunda çalıştıkları topraklardı. Romanya halkı üç feodal devlete (Valahya, Moldavya ve Transilvanya) bölünmüştü. Feodal krallık genellikle toprak ağaları sınıfının desteğine güveniyordu. Önce feodal Macar ve Polonya devletlerine, sonra da Osmanlı işgâline karşı bağımsızlık ve toprak bütünlüğü savaşına girildiğinde, Romanya'daki iktidar daha küçük çaptaki ağalar, şehirliler ve köylüler gibi öteki sınıfların desteğini de aradı.

Feodal dönemde tarihçilik kronikler'den bileşikti. Olaylar, yorumdan kaçınılarak, peşpeşe yazılıyor; kral, Kilise ya da ağalar

adına hareket eden yazarlar asillerin kahramanlıklarını ve din adına yaptıkları fetihleri sıralıyorlardı. Egemen sınıfın, Kilisenin ve Sarayın resmî dili «slavonik» denen orta Bulgar Slav diliydi. Sonra bizim Eflâk ve Buğdan dediğimiz Valahya ve Moldova'da halkın kullandığı dil ise başkaydı. Erdel'de, yani Transilvanya'da ise, Lâ-tince kullanılıyordu. Bu sonuncu dilde yazılan kronik'ler Macar Katolik feodal devletinin tarihi gene bu devletin egemen sınıfı ağzından anlatmaktaydı.

Feodalizmin ilk başlangıç dönemi hakkında bütün Romanya'yı içine alan bir kronik yoktur, olamazdı da. Böyle bir şey, devletin daha merkezîleşmeğe başladığı dönemde görülebilirdi. Bütün Romen devletini kapsayan ilk kronik Büyük Stefan (1457-1504) yönetimini kapsıyordu. Bu ve bunu izleyen bir kaç kronik de «Slavonik» dilinde yazılmıştı. Feodal Osmanlı devletinin On-beşinci Yüzyılın ikinci yarısında Romen topraklarını işgâl etmesiyle bu merkezîleşme hareketi bir süre durakladığı gibi, toplumda ağırlığı olan sınıflar ya da sınıf bölüntüleri değişti. Şehirlerin ve küçük çaptaki toprak ağalarının gelişmesi durdu. Özellikle köylüler içten ve dıştan çift sömürüye hedef olmaktaydı. Osmanlıların gelişiyle Türk tüccarıyla alış-veriş yapan yeni tip bir topraklı soylular sınıfı türedi. Eski hanedanların yerine bu yeni ailelerin iktidarı gelip oturdu. Bu iktidar On-Altıncı Yüzyıldan On-Sekizinci Yüzyıla, yani feodalizmin çürümeğe yüz tutmasına kadar sürdü.

Bu oluşuma paralel olarak, Romen dili de bütün ülkenin resmî dili olarak gelişmeğe başladı. Slavonik dildeki kroniklerin yerini de Romanya dilindeki kronikler aldı. Romence ilk kronikler üç Romen beldesini 1600'de geçici de olsa ilk kez birleştirmiş olan Ces'ur Mişel'in yönetimiyle ilgilidir. Bundan önce Büyük Stefan dönemini ele alan kroniklerin Slavonik dilde olması gibi, Ces'ur Mişel'in yönetim yıllarını kapsayan ikinci kronikler serisi de Romenceydi. İkinci büyük ayırım da, yeni kroniklerin sarayda yazılmaması ve toprak sahipleri, soylular ve şehirliler adına kaleme sarılanlarca düzenlenmesiydi. Bunlar, artık, merkezîleşmekte olan bir büyük ağalar oligarşisinin siyasal ideolojisini yansıtıyordu. Bu ideologların birincisi Matei Basarab (1632-1654) idi.

Bu dönemin kronik'leri arasında, ağa sınıfının haksız davranışlarını yeren bölümlere de rastlanmaktadır. Örneğin, Eflâk'ta 1602-1618 yılları arasında kronik yazmış olan Dealul Manastırı Papazı Matei al Mirelor ağaların «fakirlere karşı gayriâdil davrandıklarını», «yüzlerce serfi süründürdüklerini» ve «fakirlerin üstüne aç

kurtlar gibi saldırdıklarını» söylüyordu. On-yedinci Yüzyılın ortasında yayınlanan ve *Prens Matei Zamanında Takma adı Tukala Olan Sayman Ghinea ve Takma adı Varzarul Olan Ordu Komutanı Radul Gibi Bazı Kötü Ağaların Hikâyesi*¹⁸ adlı broşür ağa sınıfının halka karşı işledikleri cinayetler ve soygunları anlatmaktaydı. Matei Basarab ile bu broşür ağaları pek farklı biçimde tanıtılmaktaydı.

Eflâk'ta soylular rejiminin en tipik kroniğinin *Moldova Yazıları*¹⁹ adlı bir kronik olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlılara karşı bir tutumu olduğu anlaşılan yazarı Grigore Orehe (1580-1647) 1359-1593 yıllarını ele alan ve komşu Polonya'nın soylular hükûmet sistemini örnek olarak gösteren zengin bir ağaydı.

Romanya tarihçiliği ve kültüründe ümanist akımın başlangıcı On-Yedinci Yüzyılın sonu ve On-Sekizinci Yüzyılın başına rastlamaktadır. Bu tarih okulunun ilk önemli yapıtı Miron Costin'in (1633-1691) *Buğdan Halkı Üzerine*²⁰ adlı yazısıdır. Eflâk'ta Constantin Stolnicul Cantacuzino (1650-1716) *Eflâk Tarihi*'ni²¹ yazdı. Padua Üniversitesinde okumuş olan bu yazar Romanyalıların daha önceki (M.S. 106-271) Roma etkisi altında kalmış olmalarını klâsik kültürün korunması ve devamı için yeterli saymaktaydı. Feodal dönemin en büyük Romen ümanist tarihçisi olarak Dimitrie Candemir kabul edilmektedir. Bütün Avrupa'da tepkiler doğuran çalışmaları Romen kökeni üstüne teoriler, Romenlerin birliği ve tarihte Romenlerin yeri gibi konuları eksen edinmekteydi. Lâtince yazan ilk Romen ümanistiydi. Fakat asıl önemi toplumsal eleştiri yapmasından ötürüdür. Bir parçası olduğu feodal düzene kökten karşı gelemiyor, yalnız bu sistemin en çürük noktası olan serfliği eleştiriyordu. Cantemir sosyal adaletin de var olabileceği(!) merkezî bir krallığın özlemini çekiyordu. İçinde birtakım ilerici öğelere rastlanmakla birlikte, Eflâk'taki ümanist tarih okulunun çalışmaları sınırlı kalıyordu. Önce, yazarların hepsi egemen sınıflardan geliyorlardı. Hiçbiri yeni bir toplumsal sistemi görmek istemiyordu. Hiçbirinde Romanya topraklarının siyasal bütünlüğü konusunda köklü bir inanç da yoktu.

Modern Romen tarihçiliği kapitalizme geçişle başlıyor. Üç büyük Romen beldesi olan Eflâk, Buğdan ve Erdel'de On-Sekizinci

(18) *Povestea unor boieri rai ce au fost în zilele lui Matei Vodâ, anume Ghinea vistierul, ce i-au zis Tsucala și Radul armașul ce i-au zis Vârzarul.*

(19) *Letopisetsul Tsarii Moldevei.*

(20) *De Neamul Moldovenilor.*

(21) *Istoria Tsarii Romînești.*

Yüzyılın ikinci yarısında başlayan kapitalist ilişkiler tarihçilikte de bazı yaklaşım değişikliklerine yol açtı. Yeni toplum koşulları altında, tarih yazma da kronikçilik döneminden geçip birçok kaynakları eleştirici bir gözle kullanan bir araştırmacılık oldu. Bu anlamda modern olan tarihçiler en çok bu üç belde halkının «Romenliği», eski «Daçya» toprakları üstündeki sürelilikleri ve Romen halkının ulusal bütünlüğü üstüne yazdılar. Üç büyük Romen beldesinde tarihçiliğin ayrı ayrı nasıl geliştiğine kısaca bakılabilir.

Önce, Erdel, yâni Transilvanya: On-sekizinci Yüzyıldan itibaren yeni üretim güçlerinin gelişmekte oluşu burada da belirlidir. Kapitalizmin türlü özelliklerine ekonomik hayatın değişik türlerinde rastlanmaktadır. Kullanılan üretim araçlarında belli bir ilerleme, bir gelişme vardı. Madencilik ileri bir tekniğe kavuşmuştu. Serflik sistemine dayanan emeğin yanibaşında ücretli emeğe de gittikçe daha fazla yer veriliyordu. Transilvanya'daki özel sermaye Avusturya devlet sermayesiyle işbirliğine girişmiş, ortaya anonim şirketler çıkmıştı. Yenilmekte olan feodal düzen ve onun ideolojisiyle savaşmak gerekiyordu. Bu savaşın öncüsü yeni ortaya çıkmış olan Romen endüstri ve ticaret burjuvazisiyle burjuva aydınlarıydı. Hedefleri ise, orta sınıfın kurtuluşu, ulusal egemenlik ve feodalizmin kesin yenilgisiydi. Ticaret yapanlar, küçük rütbeli memurlar ve burjuva ilgileri ve çıkarları olan herkes topluma egemen olan koşulları beğenmiyor, hayatın ekonomik, siyasal ya da kültürel kesiminde daha iyi yerler elde etme umuduyla değişiklikler istiyordu. 1791'de Transilvanya'da dolaştırılan bildiri de,²² işte, bu hedefleri kapsamaktaydı. Transilvanya'daki Romen ulusu için, öteki uluslar gibi, eşit haklar isteniyordu. Bu bildirinin yükselen Romen burjuvazisinin ilk siyasal programı olduğu söylenebilir. İlerici, ileri götürücü bir bildiriydi.

«Transilvanya Tarih Okulu» da bu koşullar altında ve toplumsal gelişmeye hizmet eder biçimde ortaya çıktı. Bu okulun önde gelenleri şunlardı: Samuil Micu (1745-1806), Gheorghe Şincai (1753-1816), Petru Maior (1760-1821) ve Ioan Boda Deleanu (1752-1820). Samuil Micu'nun tarih yapıtları şunlardır: *Romanyalıların Kısa Tarihi*,²³ ve *Romanyalıların Tarihi, Olaylar ve Başarıları*.²⁴ Gheorghe Şincai'nin en büyük çalışmasının şu olduğu anlaşılacak-

(22) *Supplex libellus Valachorum.*

(23) *Brevis historica notitia originis et progressus nationis Daco-Romanae, Scurtâ conoştintsa a istorieri romînilor.*

(24) *Istoria, lucrurile şi întimplările romînilor.*

tadır : *Romanyalıların ve Daha Birçok Ulusların Kroniği*.²⁵ Patru Maior'un ilk önemli eseri *Daçya'da Romanyalıların Kökeni*²⁶ ve sonra da *Romanya Kilisesinin Tarihi*'dir.²⁷ Ioan Budai-Deleanu da *Transilvanya Halkının Kökeni*²⁸ ve *Bukovina Üstüne Kısa Gözlemler*²⁹ adlı kitaplarını yayınladı.

Bütün bu tarihçilerin ortak şu yanları olduğu anlaşılmaktadır: Romen dili ve halkının birliği, Romen halkının eşit hakları ve ulusal bilincin yaratılması gerekliliği. Bu ilkeler, kuşkusuz, feodalizme karşı çıkmaktaydı. Yukarda sözü edilen tarihçilerden Samuil Micu serfliğin bir çeşit kölelik olduğunu söylemişti. Serf durumundaki köylülerin ücret almadan çalıştıkları ve toprak sahibine karşı daha başka sorumluluklar yüklendiklerine göre, bu yargının doğru olduğu kanısındayım. Tarihçi Gheorghe Şincai'nin de serfliğin pek karanlık tablosunu oldukça gerçekçi çizgilerle çizdiği anlaşılmaktadır.

Transilvanya Tarih Okulunun feodal toprak sahipliğinin kökeni sorununu, Osmanlı işgâlinin niteliğini ve bu işgâle karşı çıkışların anlamını değerlendirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Yöntem bakımından, bu yaklaşım, herhalde, kronikçilerin izledikleri yoldan çok farklıdır. Arkeoloji, filoloji, etnografi, diplomatik muhabere ve olay anlatımı gibi yollara başvuran bu yolun çok daha gelişmiş olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Feodal düzenin eleştirisi, egemen sınıfın ayrıcalıkları ve kokuşmuşluğunun açığa vurulması; ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel eşitliğin ön plâna çıkarılması; toplumun ilerlemesi ve Romanya'nın ulusal egemenliğine kavuşması bu tarih okulunun —bütün kısıtlamalara rağmen— ana hedefleriydi. Bu dönemin tarihçileri yerli feodalizme olduğu kadar, Habsburg ve Osmanlı boyunduruklarına karşı da cephe almışlardı.

Burjuva demokratik devrim döneminin tarihçiliği, işte, bu başlangıçlardan sonra oluşmuştur. 1821 hareketinden sonra feodalizm daha zayıflamış, üretim artarak ulusal çapta dağıtım ihtiyacı ortaya çıkmıştı. 1829 Edirne Andlaşmasının bu Romen topraklarına dışla ticaret hakkı tanınması sonunda Eflâk ve Buğdan uluslararası sermaye hareketinin içine girmişti. Feodalizm, krizinin en yüksek noktasına tırmanmaktaydı. Hele 1848 burjuva demokratik devrimi-

(25) *Hronica romînilor şî a mai multor neamuri.*

(26) *Istoria pentru, începutul romînilor în Dachia.*

(27) *Istoria besearicei romînilor.*

(28) *De originibus populorum Transylvaniae.*

(29) *Mersul revolutsiei în istoria romînilor.*

ne giden yıllarda kapitalist ilişkiler daha olgunlaşmaktaydı. Bütün bunlara paralel olarak, ulusal kültür de gelişmekteydi. İşte, bu burjuva demokratik devrim hazırlığının çıkarlarını yansıtan modern Romen tarihçiliği de yeni boyutlara ulaşma çabaları içindeydi. Bu çabaların feodalizmi yeren, ulusal birliği savunan ve ulus bilincini yaratan yönde olması doğaldı. Bu okulun başında da N. Balcescu (1819-1852), M. Kogalniceanu (1817-1891), B. Baritiu (1812-1893), ve S. Barnuti (1801-1864) vardı.

Bu yazarlar tarihte sınıf mücadelesinin önemini gereği kadar değerlendirememiş olmakla birlikte, halk yığınlarının rolünü inkâr etmiyorlardı. Toplumun gelişmesinde halk ayaklanmaları, yığınların özel rolleri gibi konular ihmal edilmemiş, aksine bunlara genişçe yer verilmişti. Bunlardan N. Balcescu'nun 1850'de yayınladığı *Romen Tarihinde Devrimin Gelişmesi*^{29-a} adlı kitap özellikle yığınların önemli rolüne dikkati çekmesi açısından büyük bir yenilikti.

Bu yeni kuşak feodalizmi ve egemen tarım düzenini eleştirdi, ulusal birliği destekleyen yayınlar yaptı. «Romanya» ile birlikte «Daçya» kelimeleri de sık, sık kullanılmağa yüz tuttu. *Edebî Daçya*³⁰ ve *Daçya Tarih Dergisi*³¹ önemli örneklerdendir. Balcescu'nun en önemli eserlerinden biri olan *Prens Ces'ur Mişel Zamanında Romenlerin Tarihi*³² Romen halkının tek bir devlette birleşme idealini hedef tutmaktaydı. Bu dönem tarihçilerinin en önemli hedefi yalnız birleşme de değildi; toprak bütünlüğünün yanında bağımsızlık sorunu da vardı. Demokratik devrimci eğilimin en iyi temsilcisi olan N. Balcescu insanlığın «sürekli değişim» ve «ileri hareketi»nden dem vurarak tarihsel değişim ve bunda yığınların rolü üstünde duruyor, o günedek kralların hayatlarını özetleyip tarih yazmağa çalışmış olanları eleştiriyordu. İlk önce, Balcescu tarih araştırmalarının çok yönlülüğüne dikkati çekti. 1844'de yayınladığı *Valahya'nın Kuruluşundan Bugüne Silâhlı Kuvvetler ve Askerlik San'atı*³³ adlı ilk kitabında da bu özellik göze çarpmaktadır. Yukarıda sözü edilenlerin dışında, önemli eserleri şunlardır: *Romanya İllerinde Çeşitli Dönemlerde Tarım İşçilerinin Toplumsal Statüsü*,³⁴ *Köylü-*

(29-a) *Kurzgefasste Bemerkungen über Bukowina.*

(30) *Dacia literara.*

(31) *Magazin istoric pentru Dacia.*

(32) *Istoria Romînilor sub Michoiu Vodâ Vitearul.*

(33) *Puterea armatâ și arta militarâ de la întemeierea principatului Valahiei și pînâ acum.*

(34) *Despre starea socialâ a muncitorilor plugari în Principatele Romîne în deosebite timpuri.*

*lere Toprak Verilmesi Hakkında*³⁵ ve *Tuna Eyaletlerinin Ekonomik Sorunu*.³⁶ Balcescu bu sonuncu kitabında ağa topraklarının baskı ve terör rejimiyle korunduğunu belirtmektedir.

Gene bu kuşak tarihçilerinden M. Kogalniceanu antifeodal yorum ve mücadeleye katılmakla birlikte, halk yığınlarının devrimci savaşını sınırlamak isteyen bir tutum içindeydi. Genellikle ileri görüşleri savunmuşsa da, burjuva sınıfının sınırlarını aşmamıştır. Buna rağmen, halkın tarih yapıcılığı özelliğini kabul etmiştir. 1837'de yayınladığı *Valahya, Moldova ve Trans-tuna Valahyalıları Tarihi*³⁷ bu inancının kanıtıdır.

Tarihçi George Baritsiu feodal sömürüye karşı, yükselen Romen burjuvazisinin çıkarlarını koruyan bir yazardı. *Romenlerin Kamu Hakları*³⁸ adlı kitabın yazarı Simion Barnutsio da. August Treboniu Laurian (1810-1881) ile A. Papiu Ilarian (1827-1877) adlı Romen tarihçileri de bu gruba sokulabilir. Sonuncusunun şu önemli eseri var: *Transilvanya'nın Anayasal Bağımsızlığı*.³⁹

Bugünkü Romanya'nın bir parçası olan fakat daha önce Avusturya-Macaristan'ın egemenliği altında kalmış bulunan Transilvanya ile sınırlı kalmak koşuluyla, bazı Macar tarihçilerinin yapıtlarına da kısaca atıfta bulunmak gerektir. Bunlardan Kövári Lâszló'nun *Transilvanya Tarihi: 1848-1849*⁴⁰ ve Jakab Elek'in *Kurtuluş Mücadelelerimiz Hakkında: 1848-1849 Anıları*⁴¹ adlı kitapları ya liberal soylu sınıf ya da Habsburglara karşı olan burjuvazinin görüşlerini yansıtmaktadır. Bugünkü Romen tarihçileri bu kitapları 1848 devrimini iyi anlayamamış olmakla eleştirmektedirler. Gene Kövári Lâszló'nun üç ciltlik *Transilvanya Tarihi*⁴² çağdaş Romen araştırmacıları tarafından yetersiz toplumsal ve ekonomik incelemeleri içermekle eleştirilmiştir. Macarlar arasında belki daha iyi bir bilim adamı olarak Szilágyi Sándor (*Transilvanya Tarihi-Kültürel Gelişmesi*)⁴³ ve Daoja önderliğindeki 1514 köylü ayaklanması hakkında etraflı bir incelemesi olan Marki Sándor görülmektedir.

(35) **Despre împroprietârirea tsaranilor.**

(36) **Question Economique des Principautés Danubiennes.**

(37) **Histoire e la Valachie, de la Moldavie et des Valaques Transdanubiens.**

(38) **Drepul public al Romînilor.**

(39) **Independentsa constitutsionalâ a Transilvaniei.**

(40) **Erdéle története: 1848-1849.**

(41) **Szabadsâgharczunk törtchetchez, Viss zaemlékezések: 1848-1849.**

(42) **Erdely története.**

(43) **Erdélyország története tekintettel művelődésére.**

Burjuva Demokratik Devrim döneminde tarih araştırmaları yönteminde de sözü edilmeğe değer gelişmeler, ilerlemeler oldu. Belgeler kullanılmağa, bilgi kaynakları çoğalmağa başladı. Kaynakların da yayınlanması önem kazandı. Kogalniceanu *Moldavya Kronikleri*⁴⁴ adı altında bir belgeler derlemesi yayınladı, Balcescu da *Daçya Tarih Dergisi*'nde Romen tarihini aydınlatan belgeler bulup araştırmacılara sundu. Gene bu dönemde olaylara karışmış olan kişiler anılar yazmağa başladılar. Bunlar içinde I. Chica'nın *1848'den Sonra Sürgünden Anılar*⁴⁵, D. Bolintineanu'nun *Prens Cuza'nın Hayatı*⁴⁶ ve T. Oraşanu'nun Ocak 1859 olaylarına dair anıları en önemlileridir. Tarih dergilerinin yayınlanması da bu yıllara rastlar. *Romanya Arşivi*⁴⁷, *Daçya Tarih Dergisi*⁴⁸ ve *Romanya Tarih Anıtları Hazinesi*⁴⁹ bu dönemin önemli tarih dergileridir.

Kapitalist düzenin ve ulusal devletin kurulmasından sonra, Romanya tarihçiliğine yeni toplum koşulları biçim vermeğe başladı. 1864 tarım reformu büyük toprak sahipliğini ortadan kaldırmadığından ve burjuvazi iktidarı elinde tek başına tutacak kadar güçlü olmadığından, burjuva-toprak ağası işbirliği 1866'da başladı. Ortaya çıkan rejim bu iki sınıfa dayanıyor, Hohenzollern-Sigmaringen hanedanını temsil eden Birinci Şarl Prusya'dan getirdiği dünya görüşü ile yabancı sermaye zümrelerini temsil ediyordu. Kapitalist ilişkilerin güçlenmekte devam edişi burjuvazinin durumunu sağlamlaştırıyor fakat ortaya bir işçi sınıfı sorunu atıyor ve köylüler arasında büyük toprak sahipliğine karşı olan hareketi büyütüyordu. Romanya'nın 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda bağımsızlığını kazanması fakat bu arada Transilvanya Romenlerinin Avusturya-Macaristan İmparatorluğunda kalması Romanya halkının ulusal birlik çabalarını hızlandırmaktaydı. Büyük endüstrinin bu geçen süre içinde yerleşmekte oluşu, demiryolu ağlarının kurulması, deniz yoluyla ulaştırmanın geliştirilmesi devlet örgütünün modernleşmesini gerektirdiği gibi, tarih çalışmaları dahil, toplum bilimleri ve doğa bilimlerinin incelenmesini de değiştiriyordu.

Bu ortam içinde tarihçilik de yeni ve karmaşık sorunlarla karşı karşıya kaldı. Yeni rejimin sorunları, burjuvazi ve toprak sahiplerinin güçlerinin bağdaştırılması, ortaya taze bir güç olarak çıkan proletarya ve onu geriden izleyen köylü sınıfının yerleri, ikti-

(44) *Letopisetsul Tsârii Moldovei.*

(45) *Amintiri din pribegia dupâ 1848.*

(46) *Viatsa lui Cuza Vodâ.*

(47) *Arhiva romînească.*

(48) *Magazinul istoric pentru Dacia.*

(49) *Tezaurul de monumente istorice pentru România.*

dar için savaşımağa hazırlanan sınıfların doğru bir değerlendirmesi gibi konular tarihçinin karşısına dikildi. Özellikle işçi sınıfının meydana gelişi tarihçileri bu hareketi izah etmeğe, burjuvazi iktidarının geçici mi, yoksa devamlı mı olduğu noktasında düşünmeğe, yeni kurulan toplumda ezen ve ezilen zümrelerin hangisi olduğunu saptamağa ve bu değişen konular altında köylü sınıfını yerine yerleştirmeğe zorladı. Bu dönemin tarihçilerinde tarih anlatımını bilimle birleştirme çabaları göze çarpmaktadır.

Bu yeni Romen toplumunda yükselen burjuvazi ile büyük toprak sahipleri artıkları her ne kadar bir ittifak yapmışlarsa da, özellikle 1878'e kadar kendi aralarında iktidar mücadelesini sürdürmüşlerdir. Örneğin, Yaş Üniversitesi Felsefe Profesörü Titu Maiorescu (1840-1917) «içeriksiz biçim» diye bir kavram ileri sürerek Romanya'daki burjuva kurumlarının ekonomik ve toplumsal gerçeklerle bağdaşmadığını iddia etmekteydi. Bu eksen çevresindeki düşüncelerini *Edebî Tartışmalar*⁵⁰ adlı dergide açıklayan Prof. Maiorescu kral aleyhdarı, cumhuriyetçi ve demokratik «Barnutsio Okulu»nun baş düşmanıydı. Giderek Marxizmin de karşısına dikilen bu zat tanınmış bir felsefe profesörü, hattâ bir kaç kez bakan ve bir kez de başbakan olmasına rağmen, yanında çok sayıda ve saygı duyulan tarihçi toplayamamıştır. Kendi yazıları ve konuşmaları *Günlük Notlar*,⁵¹ *Parlâmento Konuşmaları*⁵² ve *Çağdaş Romanya Tarihi*⁵³ gibi kitaplarda toplanmıştı. Tarih çalışmalarına onun çevresinde başlayan A.D. Xenopol, Dimitrie Onciul ve Ioan Bogdan, daha sonra, teker teker ayrılmışlardır.

Öte yandan, B. P. Haşdeu, V. A. Ureche ve C. D. Aricescu burjuva sınıfının sınırları içinde ilerici nitelikte tarihçiler olarak kabul edilmektedir. Haşdeu (1836-1907) tarihçilerin güvenilir kaynaklara dayanmaları gerektiği noktasından hareketle Orta Çağlara kadar varan belgeleri *Romanya Tarih Arşivleri*⁵⁴ adı altında toplamış, bir de iki ciltlik *Her İki Daçya'da Romanya Tarihinin Eleştirisi*⁵⁵ başlıklı bir çalışma yayınlamıştır. Yazar bu son kitabında Charles Darwin'in naturalist maddecilik kavramlarından faydalanmıştır. Yukarda sözü edilen öteki iki tarihçi, yâni Ureche ve Aricescu, daha çok değerli belgeler topladılar. Birincisi bir belge kitabı olan

(50) **Convorbiri literare.**

(51) **Insemnâri zilnice.**

(52) **Discursuri parlamentare.**

(53) **Istoria contemporanâ a Romîniei.**

(54) **Arhiva istoricâ a Romîniei.**

(55) **Istoria Romînilor.**

Romanyalıların Tarihi'ni, ikincisi de 1821 ve 1848 devrimleri, daha doğrusu devrim hareketleriyle ilgili belgeleri yayınladı. Gene Aricescu'nun *1821 Romen Devrimi Tarihi*⁵⁶ adlı bir de kitabı vardır.

Transilvanya'nın Macaristan'da kalışı bu topraklarda yaşayan Romen çoğunluğu kendi tarihleri üstünde incelemelere itti. 1867-1872 yıllarında Blaj'da Timotei Cipariu'nun çıkardığı *Filoloji ve Tarih Arşivleri*⁵⁷ adlı dergi Transilvanya Romenlerinin özgür hayat hakkını savunuyordu. 1868'de G. Baritsiu'nun Braşov'da yayınlamağa başladığı *Transilvanya*⁵⁸ adlı dergi de aynı hedefi gütmekteydi. Baritsiu, ayrıca, üç ciltlik *Son İki-Yüz Yılın Transilvanya Tarihinden Seçilmiş Parçalar*⁵⁹, N. Densuşianu da *Transilvanya ve Macaristan'da Horya'nın İhtilâli : 1784-1785*⁶⁰ adlı araştırmalar yaptılar.

Kapitalizmin 1864'den sonra daha hızla gelişmesi işçi sınıfı hareketine de yol açmış, 1877'de Bükreş'te *Sosyalist*⁶¹ adı altında bir dergi çıkarılmağa başlanmıştı. O zamanki sosyalist hareketin Romen ileri gelenlerinden N. Zubcu Codreanu 1879'da kendi hayatı ve eylemi açısından devlet, endüstri, toprak ve aile kurumlarının bir eleştirisi olarak *Romanya Sosyalizminde bir Yaprak*⁶² isimli kitabını yayınladı. Yazar bu kitabında devleti toprak ağalarıyla endüstri ve ticaret erbabının, emekçi yurttaşları sömürme amacıyla meydana getirdikleri bir kurum olarak tanımlamaktaydı.

Kapitalizmin ve endüstrisinin gelişmesine paralel olarak olgunlaşan işçi sınıfı Marxist fikirlerle etkilenmekte gecikmedi. İşçi sınıfı adına çıkarılan *Çağdaş*⁶³ adlı dergide Marxist açıdan birtakım incelemeler çıkmaktaydı. Ama asıl 1893'de Romanya İşçileri Sosyal Demokrat Partisi'nin kurulması ve toplumun bilimsel izahına yönelmesiyle sayıları gittikçe artan Romen tarihçileri de ekonomik ve sosyal yapı, endüstri, tarım, ticaret ve hepsinin üstünde sınıf ilişkileri ve sınıfsal kurumlarla ilgilenmeğe başladılar.

(56) *Istoria revolutsiunii romîne de la 1821.*

(57) *Archivu pentru filologia şi istoria.*

(58) *Transilvania.*

(59) *Partsi alese din istoria Transilvaniei pe douâ sute de ani în urma.*

(60) *Revolutsiunea lui Horia în Transilvania şi Ungaria : 1784 - 1785.*

(61) *Socialistul.*

(62) *O pagina din socialismul romîn : Viatsa şi activitatea lui Zubru Codreanu.*

(63) *Contemporanul.*

İşte, bu yılların en önemli Romen sosyalist teorisyeni olarak C. Dobrogeanu-Cherea (1855-1920) göze çarpmaktadır. Bu zâtın *Romen Sosyalistleri Kimlerdir?*⁶⁴ başlıklı çalışması (1886) Romen toplumunun gelişmesini Marxist açıdan inceleyen ilk büyük ciddî araştırmaydı. Bu çaba takdire değer olmakla birlikte, belge eksiklikleri bugün yapılan eleştirilerde ileri sürülmektedir. Aynı tarihçinin belki daha önemli bir çalışması *Karl Marx ve İktisatçılarımız*⁶⁵ adlı eseridir. Yazar bu son eserinde Marxist siyasal ekonomi konularını ele almış ve kapitalizmin bazı sorunlarını tartışmıştır.

Bu yönde belki daha iyi bir tarihçi Ioan Nadejde'dir (1854-1929). Frederick Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı eserini çeviren bu zât *Ülkemizde Büyük Mülkiyetin Kuruluşu*,⁶⁶ ve *Eski Romen Törelerinden*⁶⁷ adlı araştırmalarıyla dikkati çekmektedir. Yalnız hem Gherea, hem Nadejde «reformcu» fikirlerin etkisi altındaydılar. Bunlardan Nadejde Marxizmi sonra terketmiş ve burjuva-liberal görüşleri benimsemiştir.

Sosyolog ve hukukçu olan genç aydın Raicu Ionescu-Ripn (1872-1895) tarih sorunlarını tarihsel maddecilik açısından değerlendiren bir yazar. Paris'te yayınlanmış olan *Yeni Çağ*⁶⁸ adlı dergide çıkarttığı *Din, Aile, Mülk*⁶⁹ adlı çalışması Engels'in daha sonra takdirle sözünü ettiği bir eserdir.

Sosyalist akımın gelişmeğe yüz tuttuğu bu sıralarda Romanya bağımsızlığına kavuşmuştu. Kapitalizmin gelişmesiyle sosyalist açıdan tarih incelemeleri önem kazandığı gibi, bağımsızlık konusunun da birçok tarihçi için bir ilham kaynağı olacağı belliydi. Bu kuşakta bu gelişmenin öncüsü 1878-1905 döneminin en önde gelen tarihçisi olan A.D. Xenepol'dür (1847-1920). F. Guizot'nun tarih yorumunun etkisi altında kalmış olan Xenepol Almanya'da felsefe ve hukuk okumuştur. *Ekonomik Çalışmalar*⁷⁰ (1879) başlıklı kitabında halkın maddî durumuyla entellektüel gelişmesi arasında çok yakın bir bağ olduğunu söylüyordu. Kendi tarih anlayışı Paris'te 1899'da, daha sonra 1908'de *Tarihin Ana İlkeleri*⁷¹ adı altında yayınlanan kitapta özetlenmiştir. Xenepol'ün asıl ünü altı ciltlik *Daçya Roman-*

(64) *Ce von socialiştii romîni?*

(65) *Karl Marx şî economiştii noştri.*

(66) *Formarea marii proprietatsi la noi.*

(67) *Din dreptul vechi romîn.*

(68) *Ere Nouvelle.*

(69) *Religia, familia, proprietatea.*

(70) *Studii economice.*

(71) *Les principes fondamentaux de l'histoire.*

*yalılarının Tarihi*⁷² adlı çalışmasından gelmektedir. Daha sonra (1903) buna eklenen iki cilt de *Prens Cuza'nın Yönetimi*⁷³ başlığını taşımaktadır. Fransızca yayınlanan iki ciltlik *Başlangıçtan 1859'da Eyaletlerin Birleşimine Kadar Daçya Romanyalıların Tarihi*⁷⁴ adlı çalışması Romence daha geniş yayının özeti gibidir. Fakat dış dünyada bilinen daha çok bu Fransızca çalışmadır.

Gene bu kuşak tarihçilerden Dimitrie Onciul (1856-1923) 1899'da *Romanya Eyaletlerinin Kökenleri*⁷⁵ adlı kitabını, Ioan Bogdan (1862-1919) da *Urehia'ya Kadar Eski Moldova Kronikleri*⁷⁶ ve *Romanya Voyvodalığının Kökeni*⁷⁷ gibi çalışmalar yayınlamışlardır. Romen tarihçiliğinde bir yarım yüzyıl bir otorite olarak kabul edilmiş bulunan ve bu arada Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili beş ciltlik yayınına da bu araştırmancının başında atıf yapılan Nicolae Iorga (Yorga, 1871-1940) geniş yayınları olan bir araştırmacıydı. Geçmişin ne kadar çok sayıda belge ortaya çıkarsa o derece iyi anlaşılabilirliğini kabul eder, bu belgelere egemen bilimsel bir yorumu gereği gibi değerlendiremezdi. Haçlı Seferleri⁷⁸ ve Romen tarihiyle ilgili belgeleri toplam olarak dokuz cilttir.

Belge toplama işini bazı tarih kurumları da yüklenmiştir. Örneğin, 1879'da adı «Romen Akademisi» olan Romen Akademi Derneği⁷⁹ (1869) eski tarihçilerden D. Cantemir'in eserleri ve *Romen Tarihiyle İlgili Belgeler*⁸⁰ gibi yayınlara girişti.

SONUÇ

Bundan sonraki yayınlar Yirminci Yüzyıla taşmakta olup bu araştırmancının dışında tutulmuştur. Görüldüğü üzere, beş-yüz yıl kadar Osmanlı devletiyle kader birliği etmek zorunda kalmış olan Romanya'da eski tarihlerden bu yana önemli ve çeşitli tarih araştırmaları olmuştur. Üniversitelerimizde hiç değilse komşularımız ve

(72) *Istoria Romînilor din Dacia Traiana.*

(73) *Domnia lui Cuza Voda.*

(74) *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane depuis les origines jusqu'à l'union des Principautés en 1859.*

(75) *Originile Principatelor Romîne.*

(76) *Vechile cronice moldovenesci pînă la Urechia.*

(77) *Originea voevodatului la Romîni.*

(78) *Philippe de Mezières 1327-1405 et la croisade au XIV e siècle, Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle.*

(79) *Societatea Academică Romîna.*

(80) *Documente privitoare la istoria romînilor.*

Büyük Devletlerle ilgili araştırma merkezleri kurulup genişledikçe bu kaynakları kendi dillerinden okuyup izlememiz, bu arada kendi tarihimize de birtakım yan ışıklar tutmamız mümkün olacaktır. Yabancı tarihçilerin olayları saptama, görüş ve yorumlarına katılma ya da katılmama zorunluluğu diye bir şey sözkonusu değilse de, bu kaynakların varlığını bilme, giderek onları kullanabilmenin faydaları su götürmez.

İkinci olarak, tarih kaynaklarının değerlendirilmesi, sanırım, ilgili toplumun gelişmesine paralel olarak yapılmalıdır. Herhangi bir tarihçi, kuşkusuz, kendi yaşadığı dönemin değer yargılarıyla etkilenecek ve çevresindeki bütün kurumları bu ölçülerle değerlendirecektir. Farklı dönemlerde tarihin nasıl ele alındığı, araştırmada önem verilmesi gereken ilk noktadır. Bu kısa yazıda tarih yapıtlarıyla olaylar arasında bağlantı kurulmağa çalışıldığından, bu önemli ilke mümkün olduğu ölçüde yerine getirilmiştir sanırım.